

SERBEST TEŞEBBÜS

Ekonomik ilişkilerimizi yürütürken kontrol edilmemiz ... her şeyde kontrol edilmemiz demektir.

Friedrich Hayek

Serbest Teşebbüs Nedir?

SERBEST TEŞEBBÜS, MAL VE HİZMETLERİN GÖNÜLLÜ mübadelesine dayanan ekonomik bir sistemdir. Bu sistemde insanlar nerede çalışacaklarına, nereye yatırım yapacaklarına, emeklerinin ürünlerini nasıl harcayacaklarına ya da saklayacaklarına ve kimlerle ticaret yapacaklarına kendileri karar verirler ve böylece ekonomik ilişkilerini kendileri tayin ederler. İnsanlar serbest teşebbüs toplumunda bu kararları almakta serbesttirler, çünkü kanunî yapı mülk edinmelerine, (emekleri dâhil) sahip oldukları şeyleri mübadele etmelerine ve kanunen bağlayıcı sözleşmeler yapmalarına izin verir. Bu kanunî idare, bireylerin ticarî işlerini yürütmek için yasal birliktelikler kurarak ortak faydaları için işbirliği yapmalarına izin verir. Buna şirketler, ortaklıklar ve kâr amacı gütmeyen

örgütler kurmak da dahildir. Devlet, insanların mülklerini koruma ve insanları yaptıkları sözleşmeleri yerine getirmeye zorlama rolünü üstlenir; böylece insanlar birbirleriyle güven içinde ticaret yapabilirler. Fakat serbest teşebbüs toplumunda devletin bu rolü sıkı bir şekilde kısıtlanmıştır. Bu toplumda, vergiler, düzenlemeler ve kamu harcamaları gibi, serbest girişimin önündeki engeller en az düzeyde tutulur.

Ticaret ve mübadele her beşerî medeniyetin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bu faaliyetlerin sahip olduğu önemin sınırlı bir biçimde tanınması Batı'nın zenginleşmesinin ana unsurlarından birini meydana getirmiştir. Kilisenin ve devletin gücünün azaldığı ve birbirleriyle rekabet hâlindeki güç odaklarının olduğu yerlerde, insanların zenginleşmesini ve sayılarının artmasını sağlayacak derecede ekonomik özgürlük olmuştur. Rönesans dönemi İtalya şehirlerinde, 17. Yüzyıl'daki Hollanda devletinde ve hepsinden ziyade İngiltere ve onun Amerika'daki kolonilerinde, insanların sahip oldukları görece ekonomik özgürlükler bu ülkeleri ticaret merkezleri hâline getirmiştir. Ancak, 18. Yüzyıl'ın son çeyreğinde İskoç iktisatçı Adam Smith'in öncülüğünden önce, serbest teşebbüsün nasıl işlediğine ilişkin sistemli bir teori geliştirilememiştir. *Milletlerin Zenginliği* (*The Wealth of Nations*) adlı kitapta Smith, 1688'de sınırlı anayasal monarşinin ortaya çıkmasından sonra İngiltere'de zenginliğin nasıl arttığını açıklamaya girişir. Kitap Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın başladığı 1776'da basılmış ve başkaldırıışlarını Smith'in de desteklediği Amerika'nın Kurucu Babaları'nı çok etkilemiştir.

Ekonominin merkezî bir yönetim olmadan, geniş ölçüde kendi kendine işleme düşüncesi Batı'daki ekonomik düşünce

biçimini değiştirdi. Smith'in yeni teorisi o dönemin ekonomi uygulamalarına – monarkların ve bakanların ekonomiyi yakından idare ettikleri merkantilist sisteme – meydan okuyordu. Eski ekonomik düzen, ülkenin refahının onun altın, gümüş ve değerli maden stokundan kaynaklandığı düşüncesine dayanıyordu. Ticaretin en iyi, loncalara ve şirketlere tekeller vermekle yürütüleceği düşünülüyordu. Ücretleri bastırmak ve fiyatları arttırmak için kanunlar çıkarılıyor, karmaşık bir yüksek vergi ve ödevler ağı devletlerin diğer ülkelerin kaynaklarını yağmalamayı ve insanlarını köleleştirmeyi amaçladığı askerî maceracılığı finanse etmeye tâbi kınılıyordu. Smith, ülkelerin zenginliğinin insanların tüketicilere istedikleri şeyleri sağlamada uzmanlaşmalarına imkân veren bir işbölümünden kaynaklandığını göstererek, bu fikirleri ayakları üstüne oturttu. Paranın sadece satın alabildiği şeylerin değerinden ibaret olduğunu ileri sürdü. Rekabet satın alma gücünü artırıyor ve böylece zenginlik yaratıyordu.

Serbest Teşebbüs Çalışanların Ücretlerini Yükseltir

Adam Smith'i serbest ticareti, düşük maliyetli hükümeti ve açık piyasaları savunmaya yönelten bu düşünceler, günümüzde de çalışan insanların hayat standartlarını yükseltmeye devam ediyor. Bu fikirleri benimseyen ve büyük bir serbestlikten faydalanan ülkelerde (örneğin ABD) çalışanların ücretleri dünya üzerindeki en yüksek seviyelere ulaşmıştır. Bunun aksine, devlet planlamasını deneyen ülkeler insanları yoksulluk ve açlıktan çekip çıkarmada başarılı olamamışlardır. Serbest teşebbüs, insanların akranlarının ihtiyaçlarını üretme arzusu- nu ve becerisini teşvik ederek çalışanların ücretlerini yüksel- tir. Amerika'da bir televizyon, otomobil ya da kişisel bilgisayar

almaya yetecek parayı kazanmak için Rusya'ya kıyasla daha az bir süre çalışılmasının ana nedeni de budur. Önemli olan çok çalışmak değil, verimliliktir. Fakir ülkelerdeki insanlar genellikle uzun saatler boyunca çalışırlar, fakat tüketicilere istedikleri şeyleri sağlama becerileri ve bunun karşılığında elde ettikleri, devlet müdahaleleri yüzünden sınırlıdır. Serbest teşebbüs insanların reel ücretlerini arttırmaktadır çünkü istedikleri şeylerin neler olduğunu üreticilere kolaylıkla aktarabilen tüketicilere hizmet etmek için güçlü saikler burada mevcuttur.

Serbest Teşebbüs Tüketicilerin İsteklerini Karşılar

Serbest teşebbüs ekonomisinde, insanlar fiyat mekanizması vasıtasıyla tüketicilere hizmet sunma imkânına sahiptirler. Yükselen ve düşen fiyatlardan oluşan bu geniş iletişim ağı, çalışanlara ve yatırımcılara tüketici talebinin nerede yükselip nerede alçaldığını gösterir. Belirli ürünlere olan yüksek tüketici talebi fiyatları yükselterek yatırımcılar açısından kârları artırır. Bu yüksek kârlar da daha fazla yatırımı cezbeder ve söz konusu iş alanına daha fazla işçi çekmek için ücretleri yükseltir. Böylece toplum tüketicilerin istedikleri şeylerden daha fazla üretir. Belirli mal ve hizmetlerin arzı arttıkça, bunların fiyatları uzun dönemde tüketiciler açısından ucuzlar. Serbest teşebbüs sisteminde yerleşmiş olan müşevvikler, toplumun sahip olduğu kaynakların tüketicilerin isteklerini karşılamaya yönelmesini ve daha az âcil ihtiyaçları karşılayan üretim alanlarından çekilmesini sağlar. Bu sistemde tüketici, gelirini nasıl harcayacağına ya da tasarruf edeceğine karar vermek suretiyle toplumun kaynaklarının nerede ve nasıl kullanılacağını dikte eden bir egemendir. Bunun karşılığında, bu gelir de bireylerin toplumun talep ettiği mal ve hizmetleri sağladığı oranda yüksek olur.

Serbest Teşebbüs Yaşama Masraflarını Azaltır ve Yeni Ürünler Yaratır

Serbest teşebbüs, tüketicilerin isteklerini insanların keşfetmelerini sağlayan bir keşif sürecidir. Alım-satım özgürlüğü mal ve hizmetlerin piyasaya gelmesini sağlar, bunun ardından insanlar kendi isteklerine göre bunları kabul ya da reddetmekte serbesttirler. Serbest teşebbüs, girişimcilerin yeni ürünler için yeni fikirlerle icatlar yapmalarına ve mevcut ürünleri geliştirmelerine imkân verir. Ardından, fiyat mekanizması çalışanlara ve yatırımcılara bu yeni ürünlerin istenip istenmediğine dair sinyaller gönderir. Başlangıçta, videolar, mikro dalga fırınlar ya da cep telefonları gibi yeni ürünler pahalı olur ve sadece zenginler tarafından elde edilebilir. Fakat ürünler zamanla denedikçe, test edildikçe, değiştirildikçe ve daha fazla sermaye bunların geliştirilmesine yatırıldıkça, fiyatlar düşmeye başlar. Bu yolla, az sayıdaki varlıklı kişinin sahip olduğu lüksler çoğu kişi için birer zorunluluk hâline gelir. Serbest teşebbüs toplumu giderek artan çeşitte mal ve hizmet ürettikçe, bu ürünlerin fiyatlarının insanların gelirlerindeki payı azalır ve bu da yaşama masraflarını düşürür.

Serbest Teşebbüs Verimliliği Destekler

Buna ilâveten, serbest teşebbüs ekonomisinde bulunan müşevvikler insanların diğer kişilere hizmet sunma arzularını destekleyerek, verimliliği şimdiye dek insanlarca tasarlanmış olan tüm diğer ekonomik sistemlerden daha fazla destekler. Zira insanlar emeklerinin ürünlerini ellerinde tutmakta ve serbest teşebbüs sisteminde riske atılmakta serbest olduklarından, tüketicilere hizmet etmenin ödülü alternatif ekono-

mik sistemlerde olduğundan daha büyüktür. Bireylerin diğer insanlar için çalışmaya zorlandığı kölelik sistemi ya da devletin ekonomiyi örgütlediği planlı bir ekonomi, üretim yapmak için gerekli olan saikleri yok eder. Vergiler de aynı işi görür. Vergiler fiyatlar gibidir; ekonomik faaliyet içerisinde yer almak için ödenen birer fiyat ya da cezadırlar. Devlet yatırım yapmayı ve çalışmayı ne kadar vergilendirirse, çalışmanın ve yatırım yapmanın ödülü de o denli az olur. Eğer çalışmanın ve yatırım yapmanın ödülü azalır, bunun sonucu, daha az iş ve yatırım olur. Vergiler, vergilendirilen faaliyete katılan insanların sayısını sınırlayan ekonomik engellerdir. Çalışmanın ve yatırımların üzerine konan vergiler aynı zamanda bazı insanları birlikte çalışmaktan ya da yatırım yapmaktan da alıkoyar. Regülasyonlar gerçekleştirmek de aynı etkilere sahiptir. Bunlar üretim maliyetlerini artırarak fiyatları keyfi olarak yükseltirler ve bu da yaşama masraflarını yükseltir ve malları fakir insanlar için erişilmez kılar.

Serbest Teşebbüs İnsanları Fakirlikten Kurtarır

Az sayıdaki varlıklı kişiyi zenginleştirmek bir yana, serbest teşebbüs sisteminin dinamizmi en canlı şekilde, fakirliği diğer ekonomik sistemlerden daha hızlı ortadan kaldırmasında görülebilir. Ekonomik özgürlük insanların gelirlerinde ve refahlarında kaçınılmaz olarak bir derece eşitsizliğe yol açmakla birlikte, bunun ötesine geçmek ve gelir ve refahı varlıklı olanlardan fakir olanlara yeniden dağıtmak, ekonomik fırsatları buna en fazla ihtiyacı olan insanların nezdinde yok ederek ekonomiyi küçültür. İnsanların gelirlerini ve refahlarını devleti kullanarak belirleme girişimleri, politik güç elde etmenin in-

sanların gelirini ve refahını belirlediği keyfi bir toplum yaratır. Bu tarz eşitsizlik fakirlere serbest girişim koşullarındaki refah ve gelir eşitsizliğinden daha fazla zarar verir, çünkü serbest teşebbüs insanları ancak tüketicilere diğer insanlardan daha iyi hizmet ettikleri müddetçe yüksek gelirle ödüllendirir. İnsanların kendi çıkarlarına hizmet etmelerine, ancak mülklerini ve emeklerini diğer insanların çıkarlarına hizmet etmek için kullandıkları sürece izin verir. Serbest teşebbüs fakir insanların fakirlikten kurtulma imkânlarını en yüksek düzeye çıkarır ve toplumu yaşanacak ucuz bir yer hâline getirir.

Serbest Teşebbüs İş İmkânları Yaratır

Serbest teşebbüsü eleştirenler sürekli olarak, Batı'daki ekonomik genişleme dönemlerinin işsizliği arttıran resesyonlarla kesildiği iş çevrimlerine işaret ederler. İş çevrimlerinin yarattığı dalgalanmalar Soğuk Savaş dönemi boyunca komünist propagandada önemli bir rol oynamıştır. Fakat şu da belirtilmelidir ki, komünist dünya bu tarz çevrimlerden ancak yaşam standartlarını Batı'da erişilen standartların çok daha altına düşüren daimî resesyonları sürdürerek kaçınabilmiştir. Aslında ekonomik resesyonlarla depresyonlara yol açan şey, devletin para arzını ve kredi miktarını ekonominin büyüme hızından daha fazla arttırmamasından kaynaklanan enflasyonlardır. Para arzını mal ve hizmetlerin arzından daha fazla arttırmak, paranın değerini yavaş yavaş bitirip tüketir ve insanlar para biriminin değerini kaybettiğini anladığı anda da enflasyona neden olur. Enflasyon da işsizliği artırır. Bunun çözümü serbest girişimi ortadan kaldırmak değil, para arzının kontrolünü devletin elinden almaktır. Bazı işsizlik türleri enflasyondan değil, yapılan işler üzerine konan

vergilerden ve düzenlemelerden kaynaklanır. Bunlar emek arzının ve tüketici talebinin yanlış eşleşmesine neden olurlar. Serbest teşebbüs ekonomisinde çalışılacak iş her zaman bulunur, zira tüketicilerin talepleri asla bitmez.

Serbest Teşebbüs Çevreyi Korur

Serbest teşebbüs mevcut mal ve hizmetlerin çeşidini arttırdığı ve bunların fiyatlarını düşürdüğü gibi, doğal kaynakların arzını da attırmış ve dünyada kullanılan enerji ve kaynakların fiyatlarını zamanla ucuzlatmıştır. Komünizm ülkeleri kirlilik ve yağmacılık ile tahrip olmuş hâlde bırakırken, Amerika gibi ekonomilerde hava ve su kalitesinin neden arttığını anlamak açısından bu etki temel bir öneme sahiptir. Aynı zamanda, en yüksek derecede ekonomik özgürlükten faydalanan insanların doğum sonrasında daha uzun hayat beklentisine sahip olmalarının önemli bir nedeni de budur. Daha fazla refaha sahip insanlar daha sağlıklıdırlar. Doğal kaynakları daha verimli kullanma yollarının ve yeni enerji kaynaklarının keşfini mümkün kılan zenginliği serbest girişim sistemi yaratmıştır. Doğal kaynakların özel mülkiyeti aynı zamanda çevreyi korumuş ve zenginleştirmiştir, çünkü özel mülk sahipleri kaynakların uzun dönemde korunmasında çıkar sahibidirler. Dolayısıyla bu kaynakları devletten daha iyi idare ederler. Serbest teşebbüs, yeni teknolojiler tarafından yaratılan sorunları çözmesi için nihaî kaynağın –insanlığın– özgürlüğünü en yüksek noktaya çıkarmıştır ve eşitsiz ve yaratıcı daha milyarlarca insanın da bir zamanlar çok daha az sayıda insanı besleyen bir dünyada yaşamasını ve zenginleşmesini sağlamıştır.

Serbest Teşebbüs Olmadan Demokrasi de Olamaz

Son olarak, serbest teşebbüs politik özgürlükle ilişkilendirdiğimiz demokrasi ve medenî haklar için gerekli bir koşul olmakla birlikte yeterli bir koşul değildir. Bunun nedeni, insanların kontrol etmeden ekonominin de kontrol edilememesinden kaynaklanır. Çalışan, yatırım yapan, tasarrufta bulunan ve para harcayan milyonlarca bireyin elinden ekonomik kararlar alma imkânı alındığında ve kararlar bu insanlar yerine merkezî bir otorite tarafından alındığında, bireyleri devletin yaptığı planlara uymaya zorlamak gerekli hâle gelir. Bu durumun devletin eline verdiği güç, otoriteyi elinde tutanların istediklerini yapmayan kişileri devletin cezalandırmasını mümkün kılar. Gücün devletin elinde toplanması, devletin planlarına muhalefet etmenin aşırı derecede güç ve tehlikeli olduğu anlamına gelir. Üretim araçlarının özel mülkiyetinin olduğu serbest teşebbüs toplumunda, alternatif işverenler, özel kişilerce finanse edilen sendikalar, politik partiler, baskı grupları, gazeteler, radyolar, televizyon istasyonları, toplantı ve ibadet yerleri her zaman için mevcuttur. Leon Troçki'nin de ifade ettiği üzere, "Devlet tek işveren hâline geldiğinde, muhalefet etmek açlıktan yavaş yavaş ölmek anlamına gelir."

Okuma

Milton Friedman, *Capitalism and Freedom*, Londra, University of Chicago Press, 1962, 1. ve 2. bölümler.

Milton & Rose Friedman, *Free to Choose*, Londra, Secker & Warburg, 1980, 1. ve 2. bölümler.

Friedrich Hayek, *The Road to Serfdom*, Londra, University of Chicago Press, 1976 (1944).

Henry Hazlitt, *Economics in One Lesson*, New Rochelle NY, Arlington House, 1979.

Peter Saunders, *Capitalism: A Social Audit*, Buckingham, Open University Press, 1995.

Adam Smith, *The Wealth of Nations*, Indianapolis, Liberty Press, 1981 (1776).

Düřünmek için Sorular

1. Piyasa ekonomisi neden devlet sosyalizminden daha üstündür?
2. Serbest piyasaları insanlar tarafından kabul edilmeye nasıl daha uygun hâle getirebiliriz?
3. Ülkenizdeki piyasaları nasıl genişletebilirsiniz?